

JERZY ADAM RADOMSKI
Otwock

POLACY W KANADZIE W LATACH 1941-1953

Z inicjatywy rządu polskiego na emigracji w Londynie w latach 1941-1943 władze kanadyjskie przyjęły około 800 polskich uchodźców. Złożyło się na to ponad 500 specjalistów z dziedziny lotnictwa, przemysłu zbrojeniowego, chemicznego, inżynierów, mechaników, grupa oficerów z PSZ, oficerów lotnictwa służących w RAF-ie oraz rodzin polskich urzędników państwowych wysokiego szczebla. Uzyskali oni prawo pobytu czasowego, ale po wojnie ze względów politycznych większość z nich pozostała w Kanadzie w charakterze emigrantów¹. Wspomniani inżynierowie zapisali się do Stowarzyszenia Techników Polskich w Kanadzie, z którymi liczyły się sfery rządowe, przemysłowe i związki techniczne².

W dniu 11 sierpnia 1945 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych Kanady wyraziło zgodę na osiedlenie się w Kanadzie byłych pracowników służby dyplomatycznej rządu polskiego w Londynie, którzy pracowali w Poselstwie i konsulatach polskich w Kanadzie. Również 28 lotników polskich uzyskało prawo pobytu w Kanadzie³.

W tym okresie Kanada odczuwała brak siły roboczej w rolnictwie, zwłaszcza na farmach buraków cukrowych. W sierpniu 1946 r. rząd Kanady zwrócił się do generała W. Andersa o przysłanie 4 tys. żołnierzy PSZ do prac rolnych w Kanadzie. Przybyły dwa transporty morskie z Włoch do Halifax: 23 listopada – 1691 osób i 26 listopada 1946 r. – 1185 osób oraz trzeci transport z Wielkiej Brytanii w maju i czerwcu 1947 r. – 1621 osób. Razem przybyło 4527 osób⁴. Żołnierze podpisali umowy na okres dwóch lat i zostali zatrudnieni jako pracownicy fizyczni na farmach Kanady: Ontario, Alberta, Manitoba, Quebec, Saskatchewan i w prowincjach nadmorskich. Zdarzały się przypadki złego traktowania żołnierzy polskich przez

¹ A. Reczyńska, *Polska diaspora w Kanadzie*, w: *Polska diaspora*, red. E. Walaszek, Kraków 2001, s. 35; też, *Kanada a problem polskich uchodźców w okresie drugiej wojny światowej*, „Studia Historyczne”, 1989, z. 3, s. 443, 448.

² J.A. Zaremba, *Stowarzyszenie Techników Polskich w Kanadzie 1941-1984*, „Studia Polonijne”, 12/1989, s. 201; B. Heydenkom, *Polonia kanadyjska*, „Kultura” 10/1959, s. 99-101; B. Wierzbiański, *Polacy w świecie*, Londyn 1964, s. 251-252; H. Zins, *Historia Kanady*, Wrocław 1975, s. 254.

³ L. Pastusiak, *Kraje odległe a jednak bliskie. Polska – Kanada 1945-1961*, Toruń 1994, s. 101.

⁴ J. Zubrzycki, *Polska emigracja do Krajów Wspólnoty Brytyjskiej Studium demograficzne*, „Przegląd Polonijny”, 1976, z. 2, s. 73. Natomiast wg Jadwigi Plewko do Kanady wyjechało 4247 Polaków, zob. J. Plewko, *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim 1875-1988*, Lublin 1995, s. 41. 194 żołnierzy zgłosiło się z 12 Pułku Ułanów Podolskich, zob. *Ułani Podolscy. Dzieje Ułanów Podolskich 1807-1947*, Wrocław 1991, s. 316-317; 105 żołnierzy zgłosiło się z 16 Lwowskiego Batalionu Strzelców. Dnia 31 sierpnia 1945 r. wyjechali do obozu zbiorczego Cezena, a stąd do Kanady, zob. *16 Lwowski Batalion Strzelców. Kronika*, Londyn 1970, s. 194. Por. 17 Lwowski Batalion Strzelców San Angelo, Londyn 1984, s. 144; A. Suchcitz, *Dzieje 1 Pułku Ułanów Kresowieckich 1941-1947*, Londyn 2002, s. 342; T. Bodnar, *Znad Niemna przez Sybir do II Korpusu*. Wrocław 1997, s. 379-380; *11 Batalion Łączności /1942-1947/*, Londyn [b.r.], s. 214.

farmerów. Mimo pewnych kłopotów większość Polaków przetrwała trudny początek i 90% pozostało na stałe w Kanadzie. Kongres Polonii Kanadyjskiej i inne organizacje polonijne stanęły w obronie żołnierzy, krytykując warunki pracy i płacy⁵. Przeciwno sprowadzaniu żołnierzy polskich z Włoch i Wielkiej Brytanii do Kanady protestował Walter Dutkiewicz, przywódca komunistów polskich w Kanadzie, były redaktor „Kroniki Tygodniowej”. Zapewniał on o *całkowitej wolności osobistej w komunistycznej Polsce*⁶. Również przedstawiciele Rządu Jedności Narodowej w USA ostro protestowali u władz Kanady⁷.

Od 1 lipca 1947 r. zaczęli emigrować do Kanady Polacy z różnych obozów dla uchodźców, kierowani przez Międzynarodową Organizację dla Spraw Uchodźców /IRO/. Byli to w przeważającej liczbie dipisi. W sumie do 31 grudnia 1951 r. IRO osiedliła w Kanadzie 46961 Polaków⁸.

Należałoby też wspomnieć, iż w 1947 r. do Montrealu przybyło 123 dzieci polskich z sierocińca z Tanganiki z opiekunem franciszkaninem o. Lucjanem Królikowskim⁹.

Po 1951 r. Kanada nadal przyjmowała zdemobilizowanych żołnierzy PSZ, byłych jeńców i więźniów, którzy odmówili powrotu do kraju pod rządy komunistyczne. Łącznie do 1952 r. przyjęto ponad 55 tys. osób¹⁰, które osiedliły się we wszystkich prowincjach Kanady¹¹.

Ważnym wydarzeniem dla polskich żołnierzy, którzy przybyli do Kanady, było utworzenie w 1946 r. SPK. Jeszcze przed wyjazdem żołnierze polscy założyli w Falconara koło Ankony Stowarzyszenie Polskich Kombatantów – Oddział Kanada¹². Do 1950 r. powstało 20 Kół Oddziałowych¹³.

Wielu żołnierzy polskich po odbyciu dwuletniej karencji na farmach kanadyjskich podjęło studia na uczelniach w Montrealu, Toronto, Vancouver i Ottawie, a jednocześnie aktywnie współpracują do dziś z Polskim Instytutem Naukowym w Montrealu, powstałym w 1943 r., oraz z Polskim Instytutem Badawczym w Toronto¹⁴.

⁵ J. Dobranowski, *Związek Polaków Kanadzie /1907-1983*, „Studia Polonijne”, 9/1985, s. 260; L. Pastusiak, op. cit., s. 104-107; J. Plewko, op. cit., 41.

⁶ M. Szczeciński, *Kanada. Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Kanadzie*, w: *Akcja niepodległościowa na terenie międzynarodowym 1945-1990*, Londyn 1999, „Materiały do Dziejów Polskiego Uchodźstwa Niepodległościowego 1945 – 1990”, t. 4, s. 619; B. Heydenkom, op. cit., s. 86-87.

⁷ L. Pastusiak, op. cit., s. 91-92.

⁸ K. Kersten, *Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej*, Wrocław 1974, s. 251; J. Plewko, op. cit., s. 41-42; J. Praga, W. Wróblewski, *Zjednoczenie Polaków w Ameryce 1952-2002*, Warszawa 2002, s. 46; por. I. Haw, *Na szlaku Praojców. Sowieckie wspomnienia z lat 1940-1942*, Warszawa-Wrocław 1995, s. 372-378.

⁹ J. Plewko, op. cit., s. 42.

¹⁰ A. Reczyńska, *Polska diaspora...*, s. 35.

¹¹ A. Jaworski, *Wynaradawianie się Polaków w Kanadzie*, „Kultura”, 1957, nr 6, s. 90-94; M. Kielczewska, A. Bonasewicz, *Rozmieszczenie Polaków za granicą*, „Problemy Polonii Zagranicznej”, Warszawa 1960, 1.1, s. 14; W. Turek, *Emigracja polska w Kanadzie*, ibidem, s. 59-61; tenże, *Polacy w Manitobie: liczba i rozmieszczenie*, ibidem, t. 3, 1962-1963, s. 106-109; H. Zins, *Historia Kanady...*, s. 261; tenże, *Polacy w Kanadzie*, Lublin 1975, s. 20; A. Koprucki, *Rozmieszczenie Polonii w świecie*, w: *Polacy w świecie. Polonia jako zjawisko społeczno-polityczne*, cz. 1, Lublin 1986, s. 52-57.

¹² M. Szczeciński, op. cit., s. 618.

¹³ *Dwadzieścia pięć lat Stowarzyszenia Polskich Kombatantów*, Londyn 1971, s. 166-168; por. J.R. Bucko, *Sprawozdanie Prezesa Zarządu Głównego na XXIII Walny Zjazd Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Montrealu – Wrzesień 1989*, w: „SPKw Kanadzie”, Toronto 1989, R. 28, 1989, nr 4, s. 5-8.

¹⁴ T.P. Domaradzki, *Zainteresowanie kulturą i literaturą polską w ważniejszych ośrodkach Kanady*, w: *Prace Kongresu Kultury Polskiej*, t. 9: *Oświata, Książka, Prasa na Obczyźnie*, Londyn 1989, s. 117-126; M.M. Jelenkowski, *Polacy w Kanadzie*, w: *Polacy w świecie...*, cz. 3, 1986, s. 44-45; H. Zins, *Historia Kanady...*, s. 263; tenże, *Polacy*

W 1948 r. w Kanadzie rozpoczęły działalność polskie księgarnie i wydawnictwa: w Toronto – Polska Agencja Książek i Czasopism, Polish Book and Music Store, Księgarnia Polska A. Jacukiewicza i księgarnia „Głosu Polskiego”, zaś w Montrealu księgarnia „Bajka” E. Junga i „Mozaika” K. Szczuki¹⁵.

Zwrócić też należy uwagę na bardzo pozytywną rolę ruchu skautowego w wychowaniu młodzieży polskiej. Rok 1948 to początek działalności ZHP na terenie Kanady. W Toronto, w Ottawie i Montrealu powstały drużyny harcerskie. We wrześniu 1952 r. powstała Komenda Chorągwi Harcerek, a w sierpniu 1953 Komenda Chorągwi Harcerzy¹⁶. 15 maja 1955 odbył się Zjazd Okręgu, na którym wybrany został Zarząd Okręgu ZHP – Kanada, a głównym koordynatorem Naczelnictwa ZHP na Kanadę był hm. prof. Wiktor Szyryński (1948-1958). Powstały liczne drużyny harcerzy i harcerek oraz gromady zuchowe¹⁷.

w *Kanadzie...*, s. 22-23; M.B. Topolska, *Organizacje Naukowe poza Wielką Brytanią*, w: *Materiały do Dziejów...*, t. 2: *Mobilizacja uchodźstwa...*, Londyn 1995, s. 503, 512.

¹⁵ A. Klossowski, *Księgarnie polskie na obczyźnie po II wojnie światowej /1945-1985/*, „Studia Polonijne”, 10/1986, s. 155.

¹⁶ J.L. Englert, J. Witting, *W harcerskiej służbie. ZHP na Obczyźnie 1946-1996*, Londyn 1997, s. 146.

¹⁷ Pełny wykaz zob. *ibidem*, s. 146-170.